

LIMBAJUL JURIDIC ȘI LIMBA COMUNĂ

ADRIANA SFERLE
Universitatea *Tibiscus* din Timișoara
și
Université Paris III Sorbonne Nouvelle

Limba în sensul saussurian, *langue*, se realizează în planul concret, *parole*, printr-o serie de variante, la baza cărora, pe lângă factorul geografic, cel socio-cultural determină apariția limbajelor specifice unor domenii de activitate profesională. Prin *limbaj* se înțelege modul în care o limbă este vorbită de către un grup de indivizi în cadrul unui sector de activitate. Ion Coteanu consideră că limbajul este *variantă* a limbii literare, este rezultat al restricțiilor, „sistem lingvistic mai mult sau mai puțin specializat în redarea conținutului de idei specifice unei activități profesionale, unuia ori mai multor domenii din viața social-culturală [...] orice limbaj nu este decât limba căreia i se atribuie o destinație specială”¹.

Problema relațiilor care se stabilesc între diversele *limbaje* a constituit o preocupare constantă a lingviștilor români, printre care amintim pe Iorgu Iordan, Gheorghe Ivănescu și Ion Coteanu. Profesorul Ivănescu² a dezbătut chiar problema termenilor *limbaj* și *stil*, acesta din urmă cu determinantele *funcțional* sau *al limbii*, preluat după Școala Lingvistică de la Praga, precizând că stilul a fost confundat cu limbajul de specialitate, fapt considerat de lingvist o eroare de ordin teoretic. Iorgu Iordan a preferat inițial termenul *stil*, considerând *limbajul* un termen echivoc atunci când este folosit fără determinant, ulterior însă a diferențiat *limbajul* de *stil*, definit ca fiind modul individual prin care un scriitor își exprimă ideile și sentimentele. Această atitudine teoretică a fost abordată și de Ion Coteanu, care preciza că structura stilistică a limbii este determinată de doi factori — de structura generală a limbii și de necesitățile comunicării din diversele ramuri de activitate socială : o ierarhie de restrângeri succesive ale libertății de utilizare funcțională a limbii, restrângeri determinate de obligații din ce în ce mai puțin generale, impuse exprimării anumitor conținuturi de idei. Lingvistul reunește diversele variante într-un *diasistem* al limbii, care se include în limbajul literar, acesta în limbajul științific, limbajul științific în limbajul unei anumite științe etc., *diasistemul* sau limba comună reprezentând esența limbii.

Distincția între lexicul comun și lexicul specializat presupune raportarea la *totalitatea lexicului unei limbi*. Delimitarea ține seama de mai multe criterii interdependente : circulația sau frecvența cuvintelor, factorul stilistico-funcțional (interesul grupelor de vorbitori în funcție de profesia și apartenența social-culturală). Este evidentă importanța unui nucleu lexical comun oricărei comunicări dintr-o limbă dată, indiferent dacă este numit : limbă generală, vocabular comun, vocabular

¹ I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, EA, 1973, p. 46. Termenii *variantă* și *limbaj* îi întâlnim și în studiul „Idiostilul” al aceluiași autor, în vol. *Sistemele limbii*, București, EA, 1970, p. 45.

² Cf. *Stilurile limbii literare* în „Convorbiri literare”, 1972, nr. 5, p. 11. Vezi și I. Iordan, *Limba literară. Privire generală*, în LR, III, 1954, nr. 6, p. 61 ; I. Coteanu, *Structura stilistică a limbii*, în LR, XI, 1962, nr. 4, p. 361, *Reflecții asupra stilisticii funcționale*, în SLLF, II, p. 125 și *Româna literară și problemele ei principale*, București, 1961, p. 54–56 ; I. Gheție, *Introducere în studiul limbii române literare*, București, EȘE, 1982, p. 148–170.

fundamental sau, mai precis, fond principal lexical sau vocabular reprezentativ. Limbajele specializate sau terminologiile sunt diversificate, individuale, relativ independente. Studiul lor presupune, deci, o abordare specială, proprie fiecărei terminologii care își identifică, în primul rând, trăsăturile definitorii.

Limba comună este reprezentată de totalitatea cuvintelor și îmbinărilor de cuvinte care se folosesc în mod curent, în timp ce lexicului specializat îi aparțin toate elementele lexicale care sunt, într-un mod sau altul, legate de o activitate specifică, de un domeniu științifico-profesional³, și care sunt folosite de un grup de vorbitori în comunicarea lor scrisă sau orală, în cadrul unui domeniu al existenței sociale, profesionale și culturale. El are o sferă de întrebuintare limitată și, în consecință, este înțeles doar de un grup social strict determinat. De asemenea, relațiile existente între lexicul comun și cel specializat fac posibilă deplasarea unităților lexicale dintr-un registru în celălalt. Pe de o parte, vocabularul specializat atrage prin specializare și transfer elemente curente ale lexicului comun, iar pe de altă parte, el împrumută altor arii lexicale termeni, care pot fi supuși unei alte specializări sau unui nou transfer metaforic. În principal, prin limitarea câmpului obiectual-noțional⁴, cuvintele din lexicul comun pot trece în componența lexicului specializat.

În cazul limbajului juridic, o legătură foarte strânsă între acesta și limba comună se stabilește la nivelul cuvintelor care au unul sau mai multe sensuri comune și un sens specializat : este vorba de cuvinte, în general, polisemantice, create fie prin dezvoltarea unui sens juridic, alături de sensul sau sensurile din limba comună (*amprentă, incident, parchet*), fie prin extensia semantică a anumitor termeni juridici prin excelență (*alibi, crimă, pledoarie*). Există și termeni care au un sens juridic, precum și unul sau mai multe sensuri aparținând altor limbaje specializate (*anchetă, ordonanță, recidivă*) și termeni aparținând exclusiv limbajului juridic (*achiesa, casație, extrăda*)⁵.

Sintagmele *lexic specializat* (*lexic de specialitate*) sunt folosite frecvent ca sinonime pentru sintagmele *vocabular specializat* (*vocabular de specialitate*), deși mai mulți lingviști (Ullmann, Baldinger, Coșeriu) fac distincția între *lexic*, prin care se înțelege ansamblul cuvintelor pe care o limbă le pune la dispoziția vorbitorilor, și *vocabular* considerat ansamblul cuvintelor utilizate de un vorbitor, cuprinzând deci numai o parte a lexicului desemnând numai un domeniu din vasta realitate pe care o acoperă lexicul. Astfel de „domenii” care se pretează la inventariere și la descriere sunt, spre exemplu, *vocabularul juridic, vocabularul politic* (sau *social-politic*), *vocabularul economico-financiar, vocabularul sportiv, vocabularul aviației, al marinei* etc. R. L. Wagner⁶ propunea folosirea termenului de *lexic* pentru definirea unităților semnificative din planul limbii (*langue*), iar pe cel de *vocabular* pentru o parte a lexicului actualizat în vorbire (*parole*). Pe de altă parte, unii cercetători stabilesc o opoziție între *lexicul limbii* și *vocabularul unui text dat* atunci când fac ceea ce numim statistică lexicală. În lingvistica românească, aceste distincții, de dată relativ recentă, se fac de când a început să se aplice metoda statistică în descrierea vocabularului,

³ Dan Slușanschi, *Studiul vocabularelor speciale. Probleme de metodă*, SCL, XXII, 1971, nr. 6, p. 587–593.

⁴ Teoria „câmpului semantic” introdusă de J. Trier își găsește aplicabilitate în lexicul specializat. Pentru ca lexicul specializat să funcționeze corect, între el și câmpul în care se ordonează trebuie să se stabilească o corelație. Vezi și E. Coșeriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, in « Travaux de linguistique et de littérature », Strasbourg, I, 1, 1946 și *Vers une typologie des champs lexicaux* in « Cahiers de lexicologie », vol. XXVII, II, Paris.

⁵ « Certains mots n'ont de sens, dans une langue, qu'au regard du droit. [...] Ils n'ont aucune autre fonction que celle d'exprimer, dans la langue, des notions juridiques. On pourrait proposer de les nommer termes d'appartenance juridique exclusive. » (G. Cornu, *Linguistique juridique*, Paris, Montchrestien, 1990, p. 20).

⁶ Cf. *Le vocabulaire français*, I, Paris, 1967, p. 17.

cei doi termeni — *lexic* și *vocabular* — sunt adesea considerați sinonimi și sunt folosiți în mod alternativ.

În prezent, vocabularele specializate sunt studiate în cadrul disciplinei mai noi, *terminologia*⁷, care analizează logica cunoștințelor, ierarhia conceptelor, codajul lingvistic și non-lingvistic și problemele creației de cuvinte necesare diverselor domenii profesionale. Aceasta reprezintă de asemenea și un ansamblu de termeni sau cuvinte specializate aparținând unui subsistem lingvistic, termenii caracterizându-se prin univocitate, non-ambiguitate și relații lexico-semantică proprii. Se delimitează astfel, în primul rând, *terminologia* ca știință interdisciplinară și *terminologiile*, limbaje de specialitate cu un corpus de termeni corespunzând diverselor domenii de activitate.

Alături de terminologie, semnalăm și disciplina care este numită lingvistică juridică sau jurilingvistică⁸, inițiată în spațiul francofon de Gérard Cornu, Jean-Claude Gémard, Louis Jolicoeur, care își atribuie ca obiect de studiu, limbajul juridic sub cele două aspecte care îl definesc, și anume : terminologia juridică și discursul juridic. Acest domeniu începe să fie introdus și la noi prin studii și cercetări cu caracter interdisciplinar ce investighează modul în care dreptul folosește limba pentru a construi, pornind de la resursele acesteia, un limbaj specializat cum este limbajul juridic. În bibliografia românească, sintagma *lingvistică juridică* este atestată într-un studiu adresat juriștilor, studiu realizat de Barbu Berceanu⁹. Potrivit autorului, această disciplină are ca obiect „activitatea lingvistică în domeniul dreptului, având în vedere cuvintele cu semnificație juridică, specifice vieții juridice”, fiind precis delimitată de „activitatea dreptului în domeniul lingvistic, drept care atribuie cuvintelor o valoare juridică independent de domeniul în care se aplică”. În sfera de preocupări a lingvisticii juridice ar intra, așadar, studierea terminologiei juridice — „atât cea folosită de public, cât și cea de utilitate mai restrânsă, a specialiștilor și practicienilor dreptului [...] în vederea alegerii termenilor cei mai economici și mai adecvați (ca apartenență semantică și ca posibilități flexionare) și a găsirii celei mai științifice definiții”, lingvisticii juridice revenindu-i și sarcina elaborării dicționarilor juridice.

O cercetare recentă în acest domeniu este cea a Teodorei Irinescu¹⁰, care examinează în ce măsură normele juridice și actele de justiție respectă normele limbii literare moderne, precum și abaterile săvârșite de la ele, care îi știrbesc din claritate, precizie și accesibilitate.

⁷ Angela Bidu-Vrăncianu, *Terminologiile științifice din perspectivă interdisciplinară*, în AUB, Facultatea de Litere, p. 31–44. Studiile și lucrările de terminologie pe care le-am consultat sunt trecute în Bibliografie.

⁸ « La linguistique juridique ou la jurilinguistique a déplacé le centre d'intérêt vers l'étude de tous les moyens linguistiques qu'utilise le droit, considérés sous le rapport de leur fonction, de leur structure, de leur style, de leur présentation, etc. L'objet de cette discipline est constitué de toutes les interactions du langage et du droit, c'est-à-dire aussi bien l'action du droit sur le langage que l'action du langage dans le droit. [...] Cette discipline ambitionne d'être purement linguistique, se propose l'examen du langage de la norme, de la décision, de la convention, des déclarations, des négociations, des avis, des rapports, de l'enseignement du droit. Cependant, elle est également considérée comme une étude juridique par toutes les actions juridiques qui s'exercent sur la langue. La loi nomme les contrats et les délits, la loi consacre un terme de la langue usuelle avec un sens juridique, la pratique notariale élabore ses formules, etc. » (G. Cornu, *Op. cit.*, p. 13.) Termenul *jurilingvistică* (< fr. *jurilinguistique*) a fost creat după modelul unor termeni precum : *etnolingvistică*, *psiholingvistică*, *sociolingvistică*.

⁹ Cf. *Dreptul și limba. Știința dreptului și lingvistica. Succinte considerații teoretice și aplicative*, în „Studii și cercetări juridice”, XXVI, 3, 1981, p. 247–266.

¹⁰ Autoarea, în calitate de filolog și jurist, a publicat recent două lucrări : *Lingvistica juridică*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2003 ; *Normă și abatere de la normă în terminologia penală și civilă românească*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2004.

Limbajul juridic, ca modalitate specifică de exprimare, este format din elemente de limbă comună și elemente care îi sunt specifice. Jean-Louis Sourieux și Pierre Lerat¹¹ numesc acest aspect *caracterul compozit al limbajului juridic* (*caractère composite du langage juridique*), precizând că tocmai această caracteristică explică în mare parte un așa-numit aspect „paradoxal” al dreptului : dreptul este un fenomen social, precum limba însăși, însă el provoacă majorității oamenilor sentimentul că se află în fața unui limbaj inaccesibil.

Limbajul juridic prezintă paradoxul de a fi foarte îngrijit, dar în același timp foarte ermetic și aparent ambiguu. Așa cum remarcă Jean-Claude Gémard, „juriștii practică un discurs adesea obscur și parcă deliberat încâlcit”¹². Gérard Cornu observă existența unui „ecran lingvistic” în cazul limbajului juridic, arătând că nu poate fi înțeles decât de specialiști în domeniu și că însăși existența lui se datorează faptului că nu este accesibil majorității membrilor comunității lingvistice¹³. David Mellinkoff, analizează pentru limba engleză 22 de caracteristici ale limbajului juridic, pe care îl percepe ca fiind imprecis, dificil de abordat, nu numai pentru un profan, ci și pentru persoanele inițiate în domeniu. El califică acest limbaj ca fiind : greoi, neclar, pompos și vag (*wordy, unclear, pompous and dull*)¹⁴. Stéphane Chatillon vorbește de „opacitatea vocabularului juridic”, precizând în același timp că orice domeniu de activitate are terminologia sa specifică, care nu este întotdeauna accesibilă profanilor¹⁵.

Pe de altă parte, claritatea se numără printre cerințele fundamentale și ale limbajului de drept¹⁶. Într-un Îndreptar juridic din secolul al XIX-lea, se afirma în legătură cu claritatea mesajului : „Orice legiuire, ca să fie dreaptă, trebuiește să fie hotărâtoare. Căci dacă signalul dat de trâmbiță ar fi îndoios, cine s-ar pregăti de război ? Dacă porunca dată de lege ar fi echivocă, cine s-ar dispoza să se supuie ?”¹⁷.

Terminologia juridică se constituie într-un univers de potențialități lingvistice oferite *in intellectu*, în timp ce discursul juridic se organizează *in actu* reprezentând individualizarea acestor potențialități în enunțuri care au ca scop aplicarea dreptului. **Discursul juridic** înglobează deci toate manifestările lingvistice care intervin în crearea și instaurarea socială a dreptului, constituindu-se într-un act lingvistic și în același timp într-un act juridic.

¹¹ Cf. *Le langage du droit*, Paris, PUF, 1975, *Introduction*, p. 9 : « c’est précisément ce caractère composite qui explique en partie ce paradoxe : le droit est un phénomène aussi largement social que la langue elle-même, mais qui suscite un sentiment d’étrangeté chez la majorité ».

¹² J.-C. Gémard, *Les fondements du langage du droit comme langue de spécialité*, « Revue générale de droit », Université d’Ottawa, Faculté de Droit, vol. 21, no 4, 1990, p. 719.

¹³ « La communication du droit se heurte à un écran linguistique. Le profane en retire un sentiment d’étrangeté. Le langage du droit existe parce qu’il n’est pas compris. Il est en dehors du circuit naturel d’intercompréhension qui caractérise les échanges linguistiques ordinaires entre membres d’une même communauté linguistique. » (G. Cornu, *Op. cit.*, p. 18–19).

¹⁴ D. Mellinkoff, *The Language of the Law*, Boston, Little, Brown and Company, 1963, p. 3–29.

¹⁵ S. Chatillon, *Droit et langues*, in « Revue internationale de droit comparé », no 3, 2000, p. 687.

¹⁶ H. Batiffol, *Observations sur la spécificité du vocabulaire juridique*, in « Mélanges dédiés à Gabriel Marty », Université des Sciences Sociales de Toulouse, 1978, p. 29 : « Il faut enfin que le vocabulaire juridique permette la clarté des propositions dans lesquelles il s’insère. La persistance de la réclamation de la clarté est donc bien explicable : autant le public comprend qu’un médecin ou un ingénieur use des termes ignorés de la langue usuelle, parce qu’ils désignent des objets que le non spécialiste ne connaît pas, autant l’obligation de connaître les lois et de les respecter paraît appeler un vocabulaire que chacun comprenne », și p. 35 : « la langue juridique est la première enveloppe du droit, qu’il faut nécessairement traverser pour aborder l’étude de son contenu » vezi și H. Capitant, *Vocabulaire juridique*, Paris, PUF, 1930, p. 7 : « La langue juridique est une langue des spécialistes qui doit être compréhensible de tous, initiés ou profanes, puisque dans tous les pays *nemo censetur legem ignorare*, nul n’est censé ignorer la loi ».

¹⁷ apud Doina David, *Sinteze de limbă română literară*, II, Timișoara, TUT, 1988, p. 130–131.

Chiar dacă, în raport cu celelalte variante stilistice ale limbii literare¹⁸, **stilul juridic** pare cel mai omogen, intervin anumite diferențieri determinate fie de specificul domeniului socio-cultural, pe care îl oglindește din punct de vedere lingvistic, fie de sensul derulării relației între cetățean și instituția publică. Se disting cel puțin trei variante lingvistice interne, dintre care primele două interesează limbajul juridic propriu-zis¹⁹ :

§ variantă conservatoare, specifică limbii textelor juridice ; caracterul său impersonal se datorează faptului că raportul cetățean – instituție publică are un sens unic, îndreptat spre individ ;

§ variantă oratorică : de această dată, relația cetățean – instituție publică are un sens dublu. Este varianta cea mai deschisă pentru manifestările stilistice individuale pentru că organizarea discursului e îndreptată în mod esențial spre destinatar. În acest proces intervine o componentă persuasivă care ține de personalitatea emițătorului ce iese sau tinde să iasă din anonim ;

§ ultima variantă a stilului juridico-administrativ este determinată de relațiile socio-administrative dezvoltate în două sensuri. Ea este mai puțin rigidă din punct de vedere al organizării relativ deschise a variantelor stilistice individuale ale destinatarului în primul rând, dar și al emițătorului, la un nivel mai puțin important.

Tonul textelor juridice este solemn, mai cu seamă în textele normative, în care statul este cel care „vorbește”, obiectivul fiind impunerea respectării normei care organizează viața în societate. Ca o tendință generală a textului juridic, se remarcă secvențe oratorice foarte extinse. De multe ori, lipsesc conectorii, dat fiind numărul mare de forme impersonale care apar în aceste texte. Acest fapt se repercutează direct asupra interpretării textelor, obligând receptorul să se mențină într-o constantă „alertă” pentru a obține nuanța semantică exactă. Repetiții, construcții greoaie, artificiale, uneori chiar cu tendință pleonastică s-au impus ca formule de specialitate, cu sensuri și utilizări precise, consacrate. Abstractizarea, impersonalizarea și predominanța nominală (vezi infra) sunt trăsături generale ale stilului juridic generate de funcțiile lui comunicative specifice. Aducând în discuție unele caracteristici ale limbajului juridic, care ar putea fi considerate „imperfecțiuni”, Rodica Zafiu²⁰ precizează că este nevoie de multă prudență în observațiile de detaliu pe care lingvistul este tentat să le facă asupra unui text juridic. Trebuie să se țină seama de faptul că stilul juridic trebuie să fie în mod obligatoriu explicit, chiar redundant și non-ambiguu.

Dintre **caracteristicile morfosintactice** ale limbii textelor juridice, semnalăm :

§ omiterea articolului : „dispoziții între soți prin contract de căsătorie” ;

¹⁸ I. Coteanu stabilește pentru româna literară (numită de el *limbaj cultivat*) două stiluri funcționale (*limbaje*), diferențiindu-le după criteriul expresivității : un limbaj (limbă cu destinație specială) non-artistic — limbajul dominat de denotații și care în semnul verbal trimite, de regulă, direct la referent și un limbaj artistic, în care semnul verbal se transformă în mod constant în simbol prin valorificarea conotațiilor (I. Coteanu, *Op. cit.*, p. 47). O clasificare a stilurilor funcționale având în vedere expresivitatea și non-expresivitatea este făcută de Paula Diaconescu, care admite tot două funcții ale limbii : marcată + expresiv-estetic („o categorie centrată asupra formei, exprimând atitudinea față de mesaj ca atare”) și nemarcată expresiv-estetic („organizează vorbirea în raport cu orientarea spre oricare dintre ceilalți factori ai comunicării”). Făcând referire la funcțiile limbajului propuse de R. Jakobson, autoarea include în varianta non-artistică stilul tehnico-științific (funcția referențială, cognitivă), stilul oficial-administrativ (funcția conativă), stilul publicistic (funcția fatică) — vezi Paula Diaconescu, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne*, București, 1974, p. 87–93.

¹⁹ D. Irimia, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, EȘE, 1986, p. 218.

²⁰ Cf. *Diversitate stilistică în română actuală*, București, Editura Universității din București, 2001, p. 136.

§ tendința generală de a întrebuița substantivul, mai cu seamă substantive abstracte, dat fiind caracterul „universal”, inerent al fiecărei legi. Fraza textelor juridice, precum și a celor administrative „are adesea subiecte multiple, atribute și complemente — multiple și ele — exprimate preponderent prin nume”²¹. În română o mare parte din acestea provin din infinitivul lung al verbelor : „pe durata efectuării cercetării penale...” ;

§ prezența subiectelor tipice : „subsemnatul”, „curtea”, „instanța”, „parchetul” etc. ; a sintagmelor nominale tipizate : „prezenta lege”, „în nume propriu”, „scris, datat și semnat de mâna testatorului...” ; precum și a unui mare număr de cuvinte compuse : „cotă-parte”, „lege-cadru”, „contra-înscris” și derivate — cu prefixe : „indiviziune”, „coproprietate”, „antecontract”, „plată nedatorată” și cu sufixe : „derogatoriu”, „uzufructuar” ;

§ folosirea frecventă a pronumelor și adjectivelor nehotărâte : „nimeni”, „nici o împrejurare”, „orice proprietar”, „cel care” etc. ;

§ frecvența locuțiunilor stereotipe, care au rolul de a tipiza comunicarea : „în conformitate cu...”, „prin sentința civilă nr., în numele legii decide...” ;

§ întrebuițarea construcțiilor cu gerunziul : „constatând îndeplinite condițiile legale...” , „deliberând, instanța hotărăște...” , „reținându-se în sarcina inculpatului...” ;

§ scoaterea în evidență a predicatului, prin amplasarea lui la începutul propoziției / frazei : „se consideră tentativă...” , „nu se pedepsește persoana care...” , „aparțin jurisdicției...” etc. ;

§ frecvența mare a formelor verbale de viitor și a formulei : se (reflexiv) + a voi (auxiliar) + verb la infinitiv cu sens de imperativ impersonal : „se va proceda”, „se va ține” ;

§ utilizarea pasivului conferă textelor juridice un ton neutru, obiectiv, formal, solemn chiar, scopul vizat fiind asigurarea prestanței textului normativ, evitându-se folosirea unor formulări obișnuite, specifice limbajului comun. Uneori se recurge la întrebuițarea reflexivului cu sens pasiv : „s-a convenit...” , „se decide / s-a decis...” , etc.

§ preferința pentru fraza lungă, complexă, arborescentă : „Orice donațiuni prin acte între vii făcute de persoane ce n-au copii sau descendenți existenți în timpul facerii lor, oricare ar fi valoarea acestor donațiuni și sub orice titlu s-ar fi făcut, fie chiar donațiune mutuală sau remuneratorie, fie în fine donațiunea în favoarea maritagiului făcută soților de oricare altă persoană, afară de ascendenții lor, sunt revocate de drept, dacă donatorul, în urma donațiunii, dobândește un copil legitim, un postum, sau chiar când a legitimat pe un copil natural, prin maritagiul subsecvent.” (art. 836, C. Civ.). În majoritatea limbilor, frazele textelor de legi, a contractelor sunt foarte lungi, tocmai datorită necesității de claritate, precizie. Astfel, redundanța, caracteristică importantă a limbajului juridic, nu este în acest caz un procedeu stilistic, ci constituie rezultatul nevoii de exhaustivitate.

Raportând-ne la **relațiile semantice** care se stabilesc între termeni, observăm că una dintre trasăturile de bază a termenilor juridici este **polisemia**. Astfel, trebuie făcută distincția între două categorii diferite de termeni din structura limbajului juridic :

§ termeni care aparțin în același timp limbii comune și limbajului specializat :

²¹ Dorina Chiș, *Considerații asupra clasei numelui în vocabularele specializate*, în vol. *Comunicarea 2000*, Timișoara, Editura Augusta, 2000, p. 64.

Sunt cuvinte, în general polisemantice, create fie prin dezvoltarea unui sens juridic, alături de sensul sau sensurile limbii comune, fie prin extensia semantică a anumitor termeni juridici prin excelență. Fac parte din această categorie termenii juridici intrați în limba curentă prin extensie de sens sau prin dezvoltarea unui sens figurat : ex. *alibi* — este un cuvânt latinesc însemnând „în altă parte”, derivat adverbial de la *alius* „altul”. A trecut în franceză cu sensurile de „faptul de a fi fost în alt loc în momentul unei infracțiuni” și de „subterfugiu” (secolul al XVIII-lea), distincte de întrebuințarea din secolul al XIX-lea, cu sensul de „activitate sau circumstanță care permite disculparea”, simțit ca sens figurat al sensului juridic (DHLF, s. v.). Juridic, termenul are sensul de „dovadă de nevinovăție care rezultă din prezența unei persoane în momentul infracțiunii, în altă parte decât locul în care s-a produs infracțiunea ; mijloc de apărare care se fondează pe un alibi” (DEX, s. v.).

Tot în această categorie se și înscriu termenii polisemantici din limba comună care au dezvoltat un sens juridic : *a achita* (fr. *acquitter*) „a declara prin hotărâre judecătorească, nevinovăția persoanei chemate în justiție ; a plăti o obligație financiară, materială sau morală” (DEX, s. v.) În limba franceză, verbul *acquitter* este derivat al adjectivului *quitte* (împrumutat din lat. med. *quittus* „eliberat de o obligație juridică sau financiară”). *Acquitter* avea în franceza veche sensurile de : « délivrer un pays, en combattant, conquérir », « tirer quelqu'un d'embarras », « dépasser quelqu'un par une qualité », « vaincre », « remplir une obligation morale », « céder à quelqu'un, se soumettre à quelqu'un » (DHLF, s. v.). Primul sens atestat de dicționarele românești este cel juridic și continuă sensul care apare în franceză din 1829 — « déclarer (prisonnier) non-coupable ». Semnificația de „a plăti o datorie” și-a pierdut orice aluzie juridică, însemnând doar „a plăti”. În română, mai există și al treilea sens, argotic, care derivă din cel juridic, „a ucide”.

Semnalăm, de asemenea, și termenii polisemantici cu un sens juridic și cu unul sau mai multe sensuri aparținând altor limbaje specializate : *anchetă* „activitate constând în strângerea de dovezi necesare constatării unei încălcări a legii și a stabilirii responsabilității vinovatului” (DPP, s. v.), „cercetare științifică făcută pe teren : anchetă lingvistică, socială etc.” (DEX, s. v.) ; *recidivă* (fr. *récidive*), jur. „acțiune prin care aceeași persoană comite o nouă infracțiune” ; med. „reapariția unei maladii după vindecarea sa clinică” (DEX, s. v.) etc.

§ termeni utilizați exclusiv de specialiștii în drept ; ex. *rechizitoriu* (fr. *réquisitoire*) „discurs al procurorului, înaintea instanței, unde s-au expus argumentele asupra cărora se fondează acuzarea”. Prin metonimie, devine „actul prin care procurorul începe o acțiune penală împotriva inculpatului” (DPP, s. v.) ; *contumacie* „absență nejustificată de la judecată a inculpatului”, expresia *în contumacie* „în lipsă, fără a fi fost prezent la proces” (DPP, s. v.) ; *dol* „acțiune făcută cu rea-credință, cu viclenie, pentru a determina pe cineva să încheie un contract nefavorabil sau să admită o clauză defavorabilă într-un contract” (DPP, s. v.) etc.

Atât termenii din prima, cât și cei din cea de a doua categorie, când sunt utilizați ca elemente lexicale, proprii limbajului juridic, adoptă particularitățile fiecărei terminologii specializate, adică devin univoci și nu mai intră în relație de sinonimie cu alți termeni.

De asemenea, precizăm și faptul că polisemia termenilor juridici cunoaște două forme²² :

§ polisemia externă — în cazul termenilor utilizați atât în limba comună, cât și în limbajul juridic :

§ cu sensuri identice : *a aplica, circumstanță, a dispune, a expira, intenție, tentativă, termen* ;

§ cu sensuri parțial identice : *abateră* „încălcarea a unei dispoziții legale, prezentând un grad de pericol social mai redus decât infracțiunea și pentru care se prevăd sancțiuni nepenale [...]” (DDC, s. v.) ; *citare* „act procedural prin care o persoană este chemată în fața organului de urmărire penală sau a instanței de judecată” (DPP, s. v.) ; *martor* „persoană care are cunoștință despre vreo faptă sau despre vreo împrejurare de natură să servească la aflarea adevărului în procesul penal și care poate fi ascultată în acest scop de către organele judiciare” (DDP, s. v.).

§ polisemia internă — caracterizează termenii juridici care posedă două sau mai multe sensuri în domeniu și se întâlnește, de regulă, la cuvinte reprezentative din punct de vedere noțional și al frecvenței, fiind considerată o „marcă esențială a vocabularului juridic”. Fenomenul este prezent în aceeași ramură de drept sau în ramuri diferite. De exemplu, termenul *înscris* este definit în mod sumar și generic în *Dicționarul de drept civil* ca „act scris”, în timp ce *Dicționarul de procedură penală* îi precizează sensul după cum urmează : „orice act care emană de la o organizație de stat sau obștească sau de la o persoană fizică sau juridică ori aparține unui asemenea subiect”. Termenul *obligație* este înregistrat în *Dicționarul de drept civil* cu următoarele sensuri : „raport juridic civil ; datoria pe care o are debitorul ; înscris constatator ; titlu de valoare”.

Latina juridică

În ceea ce privește folosirea termenilor și expresiilor latinești, deși în limbajul curent prezența lor începe să se facă din ce în ce mai puțin simțită, ea se menține în domeniul dreptului și în unele domenii precum biologia, medicina, teologia, latina fiind în acest caz un instrument al comunicării științifice, metaforic spus „amprenta universalității”. Influența Dreptului Roman și implicit a limbii latine asupra lexicului juridic a fost covârșitoare. Romanii au fost primii în istoria omenirii care au elaborat o știință și o tehnică juridică. Fondul latin constituie baza terminologiei dreptului aparținând tradiției romaniste sau civiliste, din care face parte și dreptul românesc.

Acești termeni, locuțiuni și adagii dețin o foarte mare densitate informațională, evitându-se în acest fel recurgerea la perifraze laborioase : *res iudicata pro veritate accipitur* „lucrul judecat e acceptat ca exprimând adevărul”, *onus probandi incubat actori* „sarcina probei revine reclamantului” (regula fundamentală a procedurii de judecată), *testis unus, testis nullus* „un singur martor echivalează cu lipsa de martori” etc.

Lexicul juridic latin cuprinde trei categorii de elemente²³ :

²² Pentru polisemia termenilor juridici vezi G. Cornu, *Op. cit.*, p. 36 ; Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Semiotica discursului juridic*, București, Editura Universității din București, 2001, cap. *Semantica discursului juridic normativ*.

²³ Vezi clasificarea realizată de H. Roland, *Lexique juridique. Expressions latines*, 2ème édition, Paris, Litec, 2002, p. 7. Precizăm de asemenea titlurile bibliografice utilizate pentru studiul termenilor și expresiile juridice latinești : F. Gaffiot, *Dictionnaire latin-français*, Paris, Hachette, 1934 ; Gh. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, EȘE, 1983 ; L. Quicherat, *Dictionnaire latin-français*, révisé, corrigé et augmenté par É. Chatelain, Paris, Hachette, 1999 [1844] ; Felicia Ștef, *Dicționar de expresii juridice latinești*, București, Editura Oscar

§ cuvinte, unități lingvistice de bază : substantive simple (*erratum*, pl. *errata*) sau compuse (*persona grata*), verbe (*confer*, *exit*), adverbe (*gratis*, *idem*), adjective (*nullius*) ;

§ sintagme, locuțiuni, cele mai frecvente fiind locuțiunile adverbiale : *in extenso*, *manu militari*, *urbi et orbi* etc. ;

§ adagii, propoziții sau fraze constituind un întreg de sine stătător și invariabil, folosite pentru bogata lor încărcătură semantică : *Dura lex, sed lex*, *Jus est ars boni et aequi*, *Nulla poena sine lege*, *Testis unus, testis nullus* etc.

Printre termenii și expresiile latinești utilizate în limbajul juridic, remarcăm o seamă de expresii folosite frecvent în limba comună : *ad litteram*, *in abstracto*, *ab initio*, *corpus*, *in fine*, *mutatis mutandis*, *sine qua non*, *stricto sensu*, *sine die*, *sui generis* etc.

*

În urma acestei prezentări, se impun câteva **concluzii** cu caracter mai general, pe care le enunțăm în continuare. Astfel, terminologia juridică reprezintă un cod metalingvistic, riguros definit, în interiorul căruia cei mai evidenți sunt termenii care desemnează funcții, relații și instituții sociale sau care exprimă un ordin, o decizie, o cerință.

Termenii din această categorie se caracterizează prin univocitate semantică, semnificație obiectivă și închisă, datorită faptului că „în procesul receptării, semnificația, decodificată în aceleași împrejurări cu elaborarea textului nu poate fi decât acceptată sau respinsă”²⁴.

O altă particularitate este caracterul istoric al semnificației „care rămâne obiectivă și constantă într-un cadru socio-politic și juridic strict definit”²⁵, ceea ce explică schimbările surprinzătoare care intervin câteodată în evoluția terminologiei de specialitate. Sextil Pușcariu remarcă faptul că „limba a fost năpădită dintr-o dată de un număr mare de neologisme, care au înlocuit termenii vechi înțeleși de toți”. Și, drept urmare, „nu se înțelege adesea nici citația ce ni se înmânează, nici sentința ce ni se citește”²⁶. Chiar dacă pragul accesibilității termenilor juridici a crescut în timp, datorită nivelului mai ridicat de instruire al populației, pentru un „nespecialist” există totuși dificultăți în procesul de receptare și utilizare adecvată a acestora.

Abrevieri și sigle

- cap. = capitol.
- C. Civ. = Codul civil.
- ed. = ediție.
- no = numéro.
- nr. = număr.
- vol. = volum.
- t. = tom.

Print, 1995 ; H. Roland, L. Boyer, *Locutions latines du droit français*, 4ème édition, Paris, Litec, 1998 et *Adages du droit français*, 4ème édition, Paris, Litec, 1999.

²⁴ D. Irimescu, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, EȘE, 1986, p. 216.

²⁵ *Ibid.*, p. 217.

²⁶ apud Șt. Munteanu, V. D. Țâra, *Istoria limbii române literare*, București, EDP, 1983, p. 239.

- AUB = Analale Universității din București.
- DDC = Costin, Mircea, Mureșan, Mircea, Ursa, Victor, *Dicționar de drept civil*, București, EȘE, 1980.
- DPP = *** *Dicționar de procedură penală*, București, EȘE, 1988.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, EA, 1975.
- DHLF = Dictionnaire historique de la langue française, t. I–II, Dictionnaires « Le Robert », Paris, l'édition de 1992.
- EA = Editura Academiei.
- EDP = Editura Didactică și Pedagogică.
- EȘE = Editura Științifică și Enciclopedică.
- LR = Limba română, 1952 ș. u.
- PUF = Presses Universitaires de France.
- RRL = Revue roumaine de linguistique, București, 1956 ș. u.
- SCL = Studii și cercetări lingvistice, 1950 ș. u.
- SLLF = Studii de limbă literară și filologie, vol. I–III, București, 1969–1974.
- TUT = Tipografia Universității din Timișoara.

Referințe bibliografice

- Batiffol, Henri, *Observations sur la spécificité du vocabulaire juridique*, in « Mélanges dédiés à Gabriel Marty », Université des Sciences Sociales de Toulouse, 1978.
- Berceanu, Barbu, *Dreptul și limba. Știința dreptului și lingvistica. Succinte considerații teoretice și aplicative*, in „Studii și cercetări juridice”, XXVI, 3, 1981.
- Bidu-Vrăncianu, Angela, *Terminologiile științifice din perspectivă interdisciplinară*, in AUB, Facultatea de Litere.
- Capitant, Henri, *Vocabulaire juridique*, Paris, PUF, 1930.
- Chatillon, Stéphane, *Droit et langues*, in « Revue internationale de droit comparé », no 3, 2000.
- Chiș, Dorina, *Considerații asupra clasei numelui în vocabularele specializate*, în vol. *Comunicarea 2000*, Timișoara, Editura Augusta, 2000.
- Cornu, Gérard, *Linguistique juridique*, Paris, Montchrestien, 1990.
- Coteanu, Ion, „Idiostilul” al aceluiași autor, în vol. *Sistemele limbii*, București, EA, 1970.
- Coteanu, Ion, *Reflecții asupra stilisticii funcționale*, in SLLF, II.
- Coteanu, Ion, *Româna literară și problemele ei principale*, București, 1961.
- Coteanu, Ion, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, EA, 1973.
- Coteanu, Ion, *Structura stilistică a limbii*, in LR, XI, 1962, nr. 4.
- Coșeriu, Eugen, *Pour une sémantique diachronique structurale*, in « Travaux de linguistique et de littérature », Strasbourg, I, 1, 1946.
- Coșeriu, Eugen, *Vers une typologie des champs lexicaux* in « Cahiers de lexicologie », vol. XXVII, II, Paris.
- David, Doina, *Sinteze de limbă română literară*, II, Timișoara, TUT, 1988.
- Diaconescu, Paula, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne*, București, 1974.
- Gaffiot, Felix, *Dictionnaire latin–français*, Paris, Hachette, 1934.
- Gémard, Jean-Claude, *Les fondements du langage du droit comme langue de spécialité*, « Revue générale de droit », Université d'Ottawa, Faculté de Droit, vol. 21, no 4, 1990.
- Gheție, Ion, *Introducere în studiul limbii române literare*, București, EȘE, 1982.
- Guțu, Gheorghe, *Dicționar latin–român*, București, EȘE, 1983.
- Quicherat, Louis, *Dictionnaire latin–français*, révisé, corrigé et augmenté par É. Chatelain, Paris, Hachette, 1999 [1844].
- Iordan, Iorgu, *Limba literară. Privire generală*, in LR, III, 1954, nr. 6.

- Irimia, Dumitru, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, EȘE, 1986.
- Irinescu, Teodora, *Lingvistica juridică*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2003.
- Irinescu, Teodora, *Normă și abatere de la normă în terminologia penală și civilă românească*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2004.
- Ivănescu, G., *Stilurile limbii literare* in „Convorbiri literare”, 1972, nr. 5.
- Mellinkoff, David, *The Language of the Law*, Boston, Little, Brown and Company, 1963.
- Munteanu, Șt., Țâra, V. D., *Istoria limbii române literare*, București, EDP, 1983.
- Roland, Henri, Boyer, Laurent, *Locutions latines du droit français*, 4ème édition, Paris, Litec, 1998.
- Roland, Henri, Boyer, Laurent, *Adages du droit français*, 4ème édition, Paris, Litec, 1999.
- Roland, Henri, *Lexique juridique. Expressions latines*, 2ème édition, Paris, Litec, 2002.
- Slușanschi, Dan, *Studiul vocabulelor speciale. Probleme de metodă*, in SCL, XXII, 1971, nr. 6.
- Stoichițoiu-Ichim, Adriana, *Semiotica discursului juridic*, București, Editura Universității din București, 2001.
- Ștef, Felicia, *Dicționar de expresii juridice latinești*, București, Editura Oscar Print, 1995.
- Zafiu, Rodica, *Diversitate stilistică în română actuală*, București, Editura Universității din București, 2001.